

Türk Dünyası'nın Hafıza Merkezleri: Millî Arşiv Kurumları I

İshak Keskin¹

Ceyhan Güler²

Özet

Arşivler, idarî sürdürülebilirliğin, gerçek ve tüzel kişilerle ilgili hakların, ortak hafızanın ve kültürel birikimin güvence altına alınması için gerekli arşiv malzemesinin saklanıp korunduğu, düzenlenip tanımlandığı ve erişime açıldığı yerlerdir. Dolayısıyla arşivlerin idarî sürdürülebilirliğin mümkün olduğu, hakların belgesel dayanaklarının korunabildiği, araştırma hizmetinin verildiği ve belgesel ortak kültürel hafızanın korunduğu yerler olarak tartışılması önemlidir. Bu çalışmada, bağımsız Türk devletleri çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığının ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) Millî Arşiv ve Araştırma Dairesinin, genel anlamda tanıtılması ve kültürel bellek kurumu olma özelliklerine vurgu yapılması amacıyla, millî arşiv kurumlarının tarihî gelişimi, mevcut koleksiyon durumu, bu koleksiyonun kültürel bellek bakımından önemi, idarî yapısı, araştırmacıların yararlanması süreçleri, mevzuat alt yapısı, teknik-teknolojik yapılanma ve personel istihdamı konuları ele alınmıştır. Ele alınan konular, idarî sürdürülebilirliği sağlayan, gerçek ve tüzel kişilerin haklarının korunmasını garanti eden, ortak kültürel birikimin geleceğe aktarılmasını sağlayan ve araştırma hizmeti verilen yerler olarak millî arşivlerin önemini ön plana çıkarmaktadır.

GİRİŞ

Arşivler idarî işlemlerin yürütülmesinde, malî yönetimin ve denetimin hayata geçirilmesinde, gerçek ve tüzel kişilerin haklarının korunmasında mutlak bir değere sahiptir. Arşivlerin en temel ve tarihî görevi idarî (dolayısıyla

1 Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü.
E-posta: ishak.keskin@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0003- 1611-1330

2 Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü.
E-posta: ceyhan.guler@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0099-8168

malî ve hukukî) hizmetler için oynadığı roldür. Bu yüzden arşivler tarih boyunca her türlü idarî, malî ve hukukî hakların korunmasında delil değerine sahip belgelerin korunduğu yerler olmuştur. Diğer yandan anılan bu işlevlere, arşivlerin araştırma merkezleri olma işlevi eklenmiştir. Arşivlerin kurum dışı araştırma hizmetleri vermesi anlayışı "...rönesans, reform, aydınlanma, romantizm, uluslaşma, demokratikleşme ve küreselleşme akımlarıyla her defasında yeniden şekillenmiş..."tir (Keskin, 2014, s. 18). İdarî, siyasî, bilimsel, toplumsal, ekonomik ve teknik gelişmeler, arşivlerin bu dönemde geçirdiği değişimin temel şekillendiricileri olmuştur (Keskin, 2014, s. 18).

Kurumsal bir yapı olarak ortaya çıkışından sonra arşivlerin işlevlerinde gerçekleşen ilk temel değişimler romantizm, hümanizm, laikleşme ve şehir tarihçiliği gibi akımların arşivlere dair yeni toplumsal ve bilimsel beklentiler oluşturmasıyla ortaya çıkmıştır (Menne-Haritz, 1994, s. 401; Keskin, 2007, ss. 84-85). Romantizm Çağı, insanların geçmişe dair bilgilenme arzusunu tetiklemiştir (Ersanlı, 2003, ss. 29-33). İnsanların ilgili oldukları aile, yerel ve millî tarih, millî başarılar ve millî kahramanlar konusunda bilgilenme arzusu, Avrupa'nın gittikçe daha demokratik hale gelen toplumsal, idarî ve siyasî yapısının da desteğiyle somut bir karşılık bulmuştur. Nihayet bu durum, arşiv belgelerine kamusal erişimin yasal olarak bir hakka dönüştürülmesiyle temel bir zemin elde etmiştir (Menne-Haritz, 1994, s. 401). İnsanların kendi aileleriyle, doğup büyüdüğü ve yaşadıkları coğrafyayla, yerel ve millî tarih, millî başarılar ve millî kahramanlar konularıyla ilgili ana (birincil) kaynakların arşivlerde bulunduğu kanaati ise duruma ciddi bir anlam kazandırmış ve bu yönde bir anlayışın benimsenmesini ve yaygınlaşmasını hızlandırmıştır. Böylelikle arşivlerde bulunan ana (birincil) kaynaklar sayesinde geçmişin araştırılabileceği inancı yerleşmiştir (Menne-Haritz, 1994, s. 401). İhtilal sonrası Fransa'da vatandaşların arşivlerde bulunan ana (birincil) kaynaklara yani arşiv belgelerine erişimine müsaade edilmesi için çıkartılan yasal düzenleme ile arşivlerin kapısı pratikte bağımsız araştırmacılara açılmıştır (Keskin, 2007, s. 85). Bu durum arşivlerin kamu malı sayılması için bir başlangıç noktası oluşturmuştur.

Çağdaş dönemde arşivlerin işlevleri bakımından önemli diğer bir gelişme de arşivlerin kültürel bir unsur olarak devletlerin ve toplumların kimliğini oluşturduğu anlayışıdır (Enders, 1987, ss. 13-14). Bu anlayış, 16. yüzyılda Avrupa devletlerinin merkezleşmesiyle ve devlet bürokrasilerinin güçlenmesiyle ortaya çıkan bir gelişmedir (Burke, 2001, ss. 119-120, 139, 141). Bununla birlikte "konu hakkındaki asıl gelişmelerin Romantizm Çağı ile Fransız İhtilali sürecinde yaşananlar olduğu kabul edilmesi gereken bir gerçektir" (Keskin, 2014, s. 20). Romantizm akımının etkisiyle 18. yüzyılın sonlarına doğru Hıristiyanlık inancının kökenlerinin ana (birincil)

kaynaklardan öğrenilmesi düşüncesi gelişmiş ve bu düşünce zamanla insanların kendi kökenlerinin ve yaşadıkları yerlerin geçmişinin öğrenilmesine evrilerek bu merakın giderilebileceği yerlerden birinin de “arşivler” olduğu düşüncesi (Menne-Haritz, 1994, s. 401) kabul görmüştür. Bu gelişme beraberinde arşivlerin araştırma merkezi olarak tanınmasını sağlamıştır (Rumschöttel, 2001, s. 9). Bu gelişmenin yasal olarak desteklenmesi ise Fransız İhtilali'nin hemen sonrasında Napoléon Bonaparte'ın (1769-1821) eski Fransız krallık dönemi uygulamalarının vatandaşlar tarafından bilinmesi fikrine dayanan arşivlerin kamuya açılması düşüncesi³ ile mümkün olmuştur. Böylelikle arşivler, hem pratik idarî faaliyetler için bir araç hem de kamu yararına ve bilimsel araştırmalara hizmet eden bir kuruma dönüşmüştür (Keskin, 2014, ss. 29-40).

Günümüzde yedi bağımsız Türk cumhuriyeti bulunmaktadır. Bu devletlerin uluslararası diplomaside kabul görmüş olan resmî adları alfabetik sıra ile şu şekildedir: Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti, Kazakistan Cumhuriyeti, Kırgız Cumhuriyeti, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Özbekistan Cumhuriyeti, Türkiye Cumhuriyeti ve Türkmenistan Cumhuriyeti. Çalışmanın amacı da bu bağımsız Türk devletlerinin millî arşiv kurumlarının genel anlamda tanıtılması ve kültürel bellek kurumu olma özelliklerine vurgu yapılması üzerine odaklanmaktır. Bu bağlamda çalışmada teorik olarak arşivciliğin ve arşiv kurumlarının geçirdiği tarihî süreç incelenmiş, arşiv kurumlarının işlevsellik sürecinin değişimi araştırılmıştır. Ayrıca Türk dünyasına ait millî arşiv kurumlarının tarihî gelişimi, mevcut koleksiyon durumu, bu koleksiyonun kültürel bellek bakımından önemi, idarî yapısı, araştırmacıların yararlanması süreçleri, mevzuat alt yapısı, teknik-teknolojik yapılanma ve personel istihdamı konuları incelenmiştir. Ancak araştırmanın konu alanının bir çalışma ile tamamlanamayacak kadar geniş olması nedeniyle, konunun iki kısma ayrılması, böylelikle incelenmesi ve yayımlanması tercih edilmiştir. Çalışmanın ilk kısmında arşiv kurumlarının tarihsel süreçte geçirdiği işlevsel değişim süreci incelenmiş; ardından da Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi ile Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı araştırmaya konu olmuştur. Bir başka yayına yakın zamanda konu olacak olan çalışmanın ikinci kısmında ise -bu çalışmada yer verilmeyen- Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti, Kazakistan Cumhuriyeti, Kırgız Cumhuriyeti, Özbekistan Cumhuriyeti ve Türkmenistan Cumhuriyeti'nin millî arşiv kurumları incelenecektir.

3 Fransız Cumhuriyeti'nin ikinci yılında, 7 Mesidor'da (25 Haziran 1794) yayımlanan “Loi concernat l'organisation des archives établie auprès de la Représentation national” kanunu ile millî arşivler oluşturulmuş ve bu yasayla birlikte arşivler, bütün vatandaşlara açık hale getirilmiştir.

1. Bir Hafıza Merkezi ve Kültürel Kurum Olarak Arşivler

Bürokratik işlemlerin yazılı yürütülmesi ilkesinin benimsenmesiyle birlikte hem kamusal hem de özel işlerin yürütülmesinde önemli olan aktiviteleri ispatlamak için kamu otoriteleri tarafından arşiv belgeleri üretilmiş, korunmuş, biriktirilmiş, erişime hazır halde tutulmuştur. Bu dönemlerde belge, yasayla ilgili hak ve yükümlülükleri delillendirerek kamusal faaliyetin adaletle ve gecikme olmaksızın yürütülmesini, denetlenmesini ve sorgulanmasını sağlamıştır. Zaman içinde ortak çıkar birliği merkeze konularak oluşturulmuş siyâsî organizasyonların coğrafi anlamda genişlemesi (merkezî devletlerin kurulması) ise kamusal faaliyetlerin artmasına, -artan kamu faaliyetini yürüten kurumların yürüttükleri hizmetlerin yerine getirilmesinde yetersiz kalınması nedeniyle- kamu bürokrasisinin kurumsal olarak genişlemesine ve kamu personeli sayısının artmasına yol açmış; bu da kamusal hafıza ve kamu inancının merkezî deposu olarak her tür idarede düzenlenen belge yönetimi uygulamaları için standart kuralların geliştirilmesini, belgelerin korunması için mekân tahsisinden belgelere kolaylıkla erişilmesine kadar geniş bir yelpazede ilerlemeler kaydedilmesini sağlamıştır.

Klasik arşiv teorisinde kayıt (record)/belge (record) ile arşiv (archiv) arasında kesin bir ayrım söz konusudur. Kayıtlar, idarî, hukukî ve malî işlemlerin aktif delilleri olarak kurumlar, kuruluşlar ve bireyler tarafından üretilen, alınan ve korunan belgelerdir; arşiv ise içerdiği bilginin kalıcı değeri nedeniyle süresiz korunan varlıklardır. Bu bakış açısı, edebî ürünler ile idarî belgeler arasında kesin ve keskin bir sınır oluşturulmuş olduğu anlamına gelmektedir. Bu bakış açısının kaynağı ise Fransız İhtilali'dir. Bu tablo, Fransız İhtilali'nin etkisiyle Fransa'da Archives Nationales ile Bibliothèque Nationale'in birbirinden ayrılmasıyla ortaya çıkan ve İngiltere'de Public Record Office (günümüzde The National Archives) ile British Museum örneğinde tekrar eden bir tablodur (Walsham, 2016, ss. 13-18). Dolayısıyla arşiv kurumlarının koruduğu varlığın sahip olduğu katı organik karakteri bu dönemin bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine 7 messidor 2'nin (25 Haziran 1794) bir ürünü olarak arşivlerin kamu malı sayılması anlamına gelen arşivlerin kamusal erişime açılması ile ilgili yasal düzenleme, arşivcilik tarihinin başlangıcından beri karşılaşmadığı radikal bir gelişme olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte bu gelişmenin arşivcilik faaliyetinin 1800'lerde siyâsî kullanımın ötesine geçerek bir milletin kültürel varlıklarının ve mirasının korunmasını hatta savunulmasını içerecek şekilde bir anda ortaya çıkarak uygulamada geniş kabul bulduğunu iddia etmek de mümkün değildir. Neredeyse bir yüzyıl kadar önce sivil ve yerel alanda fark edilebilen bu durumun aslında çok daha uzun süreli bir tarihsel dönüşümün parçası olduğu kabul edilmelidir. Böylelikle belgeler ve arşivler aynı zamanda tarih

bilincinin ve geçmişi gelecek için koruma dürtüsünün varlığına şahitlik eden anıtlar ve hatıralar olarak da işlev görmeye başladılar. Bu bakış açısı arşivin bireyler, kurumlar ve topluluklar arasındaki dinamik etkileşimler ve hayatın gündelik şartları tarafından nasıl şekillendirildiği konusu üzerinde değerlendirmeler yapmayı beraberinde getirmiştir.

Öncelikle arşiv kurumlarının nasıl ve neden ortaya çıktığı meselesini daha derin düşünmekte ve değerlendirmekte fayda vardır. Bu noktaya kolay ve hızlı bir şekilde gelinmediği açıktır. Barındırdıkları belgesel kaynakları, birbirini izleyen nesiller boyunca içeriklerinin korunmasından sorumlu olan arşivciler tarafından alınan seçim, düzenleme, koruma ve saklama kararlarını incelemeyen arşiv kurumlarının nasıl ve neden ortaya çıktıkları konusuna açıklık kazandırılması mümkün değildir. Bu kurumların ilk ortaya çıkışı nedenlerini özellikle kamu kurumlarının idarî, malî ve hukukî ihtiyaçları ile ilişkilendirmek mümkündür. İşlemleri hızlandırmak, eksiksiz ve doğru karar vermek, kamusal hizmetleri/operasyonları planlamak, vergilerin doğru şekilde toplanmasını sağlamak, -özellikle askerî ihtiyaçlar için- insan kaynağının tespitini, üretimin ve her türden diğer kaynakların doğru tespitinin ve vergilendirmesinin sağlıklı bir şekilde yapılmasını garanti etme ihtiyacı öncelikle belgelerin ortaya çıkmasını sağlamış; geriye dönük işlem yapma ve hatırlama ihtiyacı ise arşiv depolarını ortaya çıkarmıştır. Bu durum tek ve kesin bir beklentinin karşılanması içindir: İdarî hizmetlerin eksiksiz, hızlı, hatasız-doğru ve adil yürütülmesi. Ancak bu durum 19. yüzyıla kadar devam etmiş ve bu yüzyılın başlarında tablo kesin ve bir daha geriye dönüşü olmayacak şekilde yeniden şekillenmiştir. Tarihe, hafızaya ve zamana yönelik tutumu yeniden şekillendiren Romantizm akımının bir bakıma evrimleşerek⁴ insanların geçmişe yönelik meraklarını canlandırması ve bu merakın da arşivlerde bulunan birincil kaynaklara yönelmesiyle arşivler zaman içinde araştırma merkezleri olarak değer bulmaya başlamıştır. Bu dönemde arşivler 19. yüzyılın tarih yazımının bir mirası olarak tarihsel gerçekliğin tarafsız ve sorunsuz depoları (Walsham, 2016, s. 9, 12) olarak görülmüştür. Bununla birlikte 19. yüzyılın ortalarından itibaren arşivlerin hakları koruması işlevi artık geleneksel bir işlev olarak değer görmeye başlamıştır. Ayrıca ifade edilmelidir ki -arşivlerin tarihsel araştırmalara açılmasına rağmen- bu dönemde arşivlerde sınırlı bir araştırma uygulaması söz konusuydu (Smith, 1985, s. 431).

Şüphesiz 19. yüzyılın ortalarından itibaren arşivlerin hakların korunmasına yönelik işlevi, geleneksel bir görevdi. Fransız İhtilali'yle birlikte kamunun

4 Bu akımın başlangıcı Hıristiyanlık inancının tahrif edilmiş yapısının dinî kaynaklar yoluyla yeniden inşa edilmesi esasına dayanmaktadır.

belgelere-arşivlere erişim hakkının tanınmasına rağmen, tarihsel araştırma için arşivlerin kullanımı son derece sınırlı bir kapsamda kalmıştır. Modern tarih biliminin doğuşu (19. yüzyıl) (Köken, 2002, s. 26)⁵ bu durumu değiştirmiş ve çok sayıda bilim insanının arşiv kaynaklarını kullanarak eserler ortaya koyması arşivlerin tarihî kaynaklar sağlama görevini diğer sorumluluklara oranla giderek daha önemli hale getirmiştir (Mykland, 1992, s. 5; Körmendy, 2007, s. 175; Körmendy, 2009, s. 174; Rumschöttel, 2001/2008, ss. 9-13; Rumschöttel, 2001, ss. 145-149; Rumschöttel, 2008, ss. 16-21; Keskin, 2008, ss. 260-264). Bu kültürel işlev belli bir dönem (yaklaşık 150 yıl) ön plana çıksa da 20. yüzyılın ikinci yarısında kurumlar tarafından yürütülen belge-arşiv yönetiminin kurum arşivlerinin aktif kontrolüne geçmesiyle ve bunun zaman içinde dünyada arşivcilik çalışmalarında genel bir uygulama alanı bulmasıyla, arşivlerin kurumlar içindeki idarî işlevi de önemli ölçüde ön plana geçmiştir (Keskin, 2014, s. 45).

Önemli dinî, siyasî, entelektüel ve kültürel gelişmelerin erken modern dönemde belge yönetimi davranışının arka planını oluşturduğu bir gerçektir. Antik çağlardan 18. yüzyılın sonlarına kadar üç farklı alan uzmanları arasında ciddi bir rekabet ve gerilim söz konusu olmuştur: Bunlardan ilki, arşiv belgelerinin kanıtlayıcı özellikleriyle ilgilenen hukukçulardır; ikincisi, belgeleri idarî amaçlar için saklamakla ilgilenen kamu personelidir; üçüncüsü ise bazı gerçekleri veya eylemleri kanıtlamak için belgelerin güvenilirliğini tesis etmekle ilgilenen diplomatik uzmanlardır. Böylelikle arşivler zaman içinde geçmiş insan deneyimi hakkında bilgilenmek için kullanılacak belgelerden oluşan toplam fonun ayrılmaz bir kurumsal parçası olarak görülmeye başlanmıştır (Estwood, 1994, s. 126). Bütün bunlar 6. yüzyıldan 21. yüzyıla kadar geçen süre içinde arşivlerin ve arşivcilik uygulamalarının modern dünyayı tanımlayan kurumların (imparatorlukların, milletlerin, ticarî şirketlerin ve farklı türden cemaat türü grupların) merkezinde yer aldığını göstermektedir (Yale, 2015, s. 333).

Bütün bu gelişmelerin Terry Cook'un da ifade ettiği üzere- arşivcilik tarihinde dört temel paradigma ile ilişkilendirilmesi de mümkündür: 1) Hukukî kanıt, 2) kültürel miras/bellek, 3) kimlik kazandırma ve 4) katılımcı arşiv oluşturma (Cook, 2013). Bunların ilkinde modern öncesi arşivlemede bir nevi koruma görevlisi olarak işlev gören arşivcinin hukukî mirası (delil) koruma görevi söz konusudur. İkincisinde, modern arşivleme çalışmalarında tarihçi-arşivci işbirliği ile arşivin bellek rolüne seçim (ayıklama) yoluyla

5 Modern tarihin yazımında ilk dönüm noktası Alman tarihçi Leopold von Ranke'ye (1795-1896) atfedilmektedir (Gül, S. (2013). Anlatı tarih üzerine tartışmalar ve yeni yaklaşımlar. Karadeniz Araştırmaları, 38, 105-117, s. 106).

katkıda bulunulması söz konusudur. Üçüncüsünde, postmodern arşivlemede arşivci, bir araç olarak arşivi toplumsal kimliklerin oluşturulması için şekillendirmektedir. Dördüncüsünde ise henüz şekillenmekte olan aktiviste-arşivci işbirliği çalışmasıyla katılımcı arşivlemeye dayalı kanıt ve bellek oluşturulması söz konusudur.

Arşiv kurumlarının işlevselliğinde, Antik Çağ'da idarî süreçlerin dikkate alındığı dönemden 18. yüzyılın başlarında kültürel unsur ve hafıza merkezi olarak görüldüğü döneme girilen bir süreç söz konusudur. Arşivler günümüzde idarî misyonun yanı sıra araştırma, kültürel miras ve (ülkelerin, milletlerin, toplumların, toplulukların hatta insanlığın) ortak hafıza merkezi olma misyonu da üstlenmişlerdir. Arşiv belgeleri aslında ait oldukları devletin, kurumların, toplumun, grupların, bireylerin hatta genel olarak dünyanın ortak kültürel mirası ve hafızası değerindedir. Arşivler sahip oldukları bu değerli birikimi devralmak, korumak ve gelecek kuşaklara aktarmakla yükümlüdür. Arşivler bu yükümlülüklerinin gereğini, belgeleri ürettikleri yerlerden/sahadan devralarak, koruyarak, düzenleyerek, -özellikle de- erişime hazır hale getirerek ve sonraki kuşaklara aktararak yerine getirirler. Böylelikle devletlerin, toplumların, grupların ve bireylerin somut kültürel mirasın geleceği ve sonraki nesle aktarılması garanti altına alınmış olmaktadır. Bu noktada önemli olan ise sonraki neslin bir miras ve hafıza kaynağı olarak bu değeri nasıl kabul edecekleridir veya kabul edip etmeyecekleridir. UNESCO, AB ve ICA gibi uluslararası örgütlenmelerin de arşivleri kültürel bir varlık olarak tanımladıkları (Yeşilbursa, 2013, s. 406) görülmektedir. Buna dair çeşitli uluslararası ve bölgesel sözleşmeler ve kararlar söz konusudur (Keskin, 2014, ss. 53-66; Keskin, 2017, ss. 418-424; Keskin, Furat ve Güler, 2020, ss. 54-59).

Arşiv kurumları günümüz bakış açısıyla geniş sınırları içine alan devletlerin / imparatorlukların aslında ortak hafızanın bir parçası olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir. Roma İmparatorluğu, Çarlık Rusya'sı, İspanya, Portekiz, Büyük Britanya, Fransa, Habsburg İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu gibi ülkelerin arşivleri geniş sınırları ilgilendiren alanda yaşayan toplumların tamamı için hem bir kültürel değer hem de ortak hafızanın parçasıdır (Kecskeméti, 2003, ss. 39-40). Bu durum şüphesiz günümüz devletleri için de geçerlidir. Günümüzde ülke sınırlarını aşan eğitim faaliyetleri ile ticarî ve dinî faaliyetlerin yanı sıra ülkelerin sahip oldukları toplumsal yapıları hatta düzenli-düzensiz göç aktiviteleri arşiv belgelerinin dolayısıyla belgelerin korundukları arşiv kurumlarının kültürel ve ortak hafıza niteliğini çok güçlü tutmaktadır. Bu bakımdan dünya üzerindeki her ülke ve toplum ile bunlar tarafından oluşturulan arşivler neredeyse diğer(ler)i ile alakalı hale gelmiştir/gelmektedir. Günümüzde nitelik

gibi tercihler nedeniyle farklı ülkelerden alınan eğitim, ticarî faaliyetler, dinî etkinlikler ve göç aktiviteleri nedenleriyle bir ülkenin kendisiyle alakalı olarak bir başka ülkede arşiv belgeleri üretilmekte ve korunmaktadır. Bu da bize, ülkelerin birbirleri hakkında arşiv varlıkları ürettiklerini ve gerek ilgili kurum arşivlerinde gerekse millî arşiv kurumlarında bu belgeleri koruduklarını göstermektedir.

2. Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinde Arşiv Kurumları

2.1. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi⁶

Uluslararası diplomaside (Türkiye Cumhuriyeti dışında) henüz tanınmayan ve resmî adı Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) olan bu Devlet'in coğrafi konumu Doğu Akdeniz'deki Kıbrıs adasının kuzey kısmıdır. KKTC toprakları, uluslararası diplomaside Kıbrıs Cumhuriyeti'nin toprağı olarak kabul edilmekle birlikte ada toprakları fiilen iki devlet arasında paylaşılmaktadır. 1963 yılı Kanlı Noel Hadiseleri'nden sonra, önce Geçici Türk Yönetimi kurulmuş ve ardından geçici kaydı kaldırılarak Kıbrıs Türk Yönetimi oluşturulmuştur. Daha sonra bu yönetim Kıbrıs Otonom Türk Yönetimi olarak adlandırılmıştır. 20 Temmuz 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası adanın kuzeyinde önce 13 Şubat 1975 tarihinde Kıbrıs Türk Federe Devleti, ardından da 15 Kasım 1983 tarihinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) kurulmuştur. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni tanıyan ilk ve tek devlet Türkiye Cumhuriyeti olmuştur.

KKTC, öncesinde kurulan kamu kurumlarını devralmış, olmayanları ise süreç içerisinde teşekkül ettirmiştir. Devralınan kurumlardan biri de ülkeye ait toplumsal hafıza ve arşivsel nitelikli kültürel birikim; folklorik, etnografik, sosyolojik ve benzeri değerleri içeren materyaller, sosyal yaşanmışlığı aktaran hukuk dosyaları, işitsel ve görsel arşiv malzemelerinin bir araya getirildiği Milli Arşiv ve Araştırma Dairesidir (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, 2023).

Genel olarak Kıbrıs, özelde ise Kıbrıs Türk Toplumunun tarihî ve kültürel mirasına ve belleğine sahip, millî hafıza işlevi üstlenecek olan bir Milli Arşiv kurma fikri, 1968 yılında daha sonra Dairenin kuruculuğunu da üstlenecek

6 Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi hakkında başta kuruma ait internet sitesi (<http://arsiv.gov.ct.tr/>) üzerinden ve kurum hakkında yapılmış kısıtlı çalışmalardan yararlanılmıştır. Bununla birlikte kuruma ilişkin asıl teknik katkı, metin içinde oluşan boşlukların ve eksikliklerin doldurulmasında değerli mesaisini, bilgisini ve yardımlarını esirgemeyen Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi Müdürü Sayın Dr. Ejdan SADRAZAM tarafından sağlanmıştır.

olan Mustafa Haşim Altan tarafından ileri sürülmüştür. Dairenin temelleri Kıbrıs Türk Yönetimi Başkan Yardımcısı merhum Rauf Raif Denktaş'ın Yürütme Kurulu'na sunduğu 9 Ağustos 1971 tarihli yönergenin kabulüyle atılmıştır. Kıbrıs Türk Cemaati Milli Arşiv ve Araştırma Merkezi, ilk olarak Gençlik Spor Köy ve Halk Eğitimi Dairesine bağlı bir birim olarak hizmete başlamıştır. Söz konusu birim doğrudan Kıbrıs Türk Yönetimi Başkan Yardımcısı Rauf Raif Denktaş'a bağlı olarak faaliyetlerini yürütmüştür. Milli Arşiv ve Araştırma Merkezi, 1 Mart 1990 tarih ve 15/1990 sayılı yasa ile Daire statüsüne kavuşmuş ve bu Daire, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi olarak isimlendirilmiştir. Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, 1 Ocak 2008 tarihinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığına bağlanmıştır (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, 2023).

Kıbrıs Türk Cemaati Milli Arşiv ve Araştırma Merkezi, 1971 yılında kuruluşunun hemen ardından Kıbrıs kazalarındaki çeşitli resmî kurumlarda, özel şahıslardan ve atıl durumdaki resmî binalarda bulunan her türlü evrakın toplanarak bir araya getirilmesi çalışmalarına başlamıştır. Daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin bazı kurumlarında (T.C. Başvekâlet Arşivleri, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Dışişleri Bakanlığı, Türkiye Büyük Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosu, Genel Kurmay Harp Tarihi, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, Harita Genel Müdürlüğü ve Topkapı Sarayı arşivlerinde) bulunan Kıbrıs ile ilgili arşiv belgelerinin kopyalarının alınmasıyla hızlı bir şekilde önemli bir hafıza ve kültür merkezi kimliğine kavuşturulmuştur (Şengör, 2006, s. 56; Küçük, 2016, ss. 5-7).

Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi böylelikle yaklaşık 20.000 ferman, berat, hüküm, mazbata, vakfiye, tapu kaydı, ilam, fetva, mühimme kaydı, harita, plan gibi oldukça önemli belgelerin mikrofilm şeklinde kopyalarına sahip olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin arşivlerinden gerçekleştirilen bu belge takviyeleri Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra da devam ettirilmiştir. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti'nin dışında Almanya, İsviçre, Amerika Birleşik Devletleri, Avusturya, Suudi Arabistan gibi çeşitli ülkelerde bulunan Kıbrıs ile ilgili belgeler arşive kazandırılmıştır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, hâlihazırda Kıbrıs için önemli bir hafıza merkezi ve kültür kurumudur. Söz konusu Daire, Kıbrıs'ta yaşayan gerek Türk ve Rumlar için önemli kayıtlara ve basılı eserlere ve gerekse sahip olduğu nadir ve yazma eserlerle İslam dünyası için büyük öneme sahiptir. Arşiv belgelerinin yanı sıra derlediği Kıbrıs kitapları ile oluşturduğu kütüphane de ayrıca ilgiye değerdir.

Söz konusu Daire sahip olduğu materyalle Osmanlı, İngiliz, Kıbrıs Cumhuriyeti ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti olmak üzere dönemsel

kategorilerde araştırma hizmeti sağladığı gibi sahip olduğu belge ve defterler (nüfus, kütük ve yevmiye defterleri, evkaf defterleri, (Osmanlı) Evkaf Nezâreti'nden gelen belgelerin mikrofilm ve fotokopileri, mahkeme defterleri, şer'îye sicilleri ve zabıtlar), dosyalar (İngilizce mahkeme dosyaları, federasyon dosyaları, özel şahıs koleksiyonları), kitap ve dergiler, camilerden, özel şahıslardan devralınan kitaplar, Sultan II. Mahmud Kütüphanesi kitapları, İngilizce-Rumca kitap ve dergiler, gazeteler (Osmanlı dönemine ait gazeteler, İngiliz dönemine ait Resmi Gazete) olmak üzere çeşitli alanlarda araştırma hizmeti verilmektedir (Küçük, 2016, ss. 5-7).

Kıbrıs Türk Cemaati Millî Arşiv ve Araştırma Merkezi önce Gençlik, Spor ve Kültür İşleri Dairesinin bir birimi olarak Lefkoşa Silihdar Burcu'ndaki Cumhurbaşkanlığı Yardımcılığı binasında çalışmalarını sürdürmüştür. Barış Harekâtı sonrasında adadaki savaş halinin sürdüğü de dikkate alınarak, arşiv materyalini daha güvenli bir yere taşıma ihtiyacı doğmuş ve 16 Kasım 1974 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile sınırın olabildiğince gerisine, Girne'ye taşınmasına karar verilmiştir. Kıbrıs Türk Cemaati Millî Arşiv ve Araştırma Merkezi, 1 Ocak 1975 itibarıyla bugün Girne'de hizmet verdiği yerleşkeye taşınmıştır. 1992 yılında var olan binalara I Nolu Depo, 1997 yılında Nadir Eserler ve El Yazmaları için Özel Oda ve 2000 yılında da II Nolu Depo ilave edilmiştir. 2012 yılında var olan binaların işlevlerinin tümünü içine alacak şekilde tasarlanan yeni arşiv binasının depoları ve sergi salonu bölümleri de tamamlanarak hizmete açılmıştır. Yeni Binanın hizmete girmesi ile arşiv materyali iklimlendirme, nem kontrolü, yangın ve sabotaj güvenliğine sahip 7/24 kapalı kamera sistemi ile gözetlenen arşiv depolarına taşınmıştır. Millî Arşiv ve Araştırma Merkezinin yeni binasının depoları 12 kilometre uzunluğunda hareketli raf sistemine sahiptir (Şengör, 2006, ss. 59-60).

1977 yılında Birim Amiri Mustafa Haşim Altan'ın şahsî girişimleri sayesinde Kıbrıs Türk Cemaati Millî Arşiv ve Araştırma Merkezi Uluslararası Arşivler Konseyi'ne (ICA) C Kategorisi'nde üye olmuştur. Arşivcilik alanda uzman olan uluslararası üne sahip Illinois Üniversitesi (ABD) Tarih ve Ortadoğu Bilimleri Bölümü başkanı Prof. Dr. Ronald C. Jennings (1942-1996), Viyana Üniversitesi (Avusturya) Yakın Doğu Araştırmaları Bölümünden Prof. Dr. Andreas Tietze (1914-2003) ve Durham Üniversitesi (İngiltere) Türkoloji Bölüm Başkanı ve kurucusu Prof. Dr. John David Norton gibi bilim insanları Millî Arşiv ve Araştırma Dairesine gelerek, Kuzey Kıbrıs ile kendi ülkeleri arasında yakın ilişkilerin kurulmasına öncülük etmişlerdir. İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı (İSAR) tarafından Millî Arşiv ve Araştırma Dairesinde çalışmalar başlatılarak Kıbrıs İslam Yazmaları Kataloğu (Şeşen, Altan ve İzgi, 1995) hazırlanmıştır. Ayrıca BBC (İngiltere), TRT (Türkiye), Mallon TV (İsveç) gibi uluslararası yayın

kuruluşları tarafından gerçekleştirilen çalışmalara Kıbrıs Türk Cemaati Milli Arşiv ve Araştırma Merkezi tarafından belgesel nitelikli katkı verilerek Kıbrıs hakkında çeşitli belgeseller hazırlanmıştır.

Kıbrıs Türk Cemaati Milli Arşiv ve Araştırma Merkezi, 1 Mart 1990 tarih ve 15/1990 sayılı *KKTC Resmî Gazete*'sinde yayımlanan *Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi (Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları) Yasası* ile -teşkilat yapısı ile- birlikte Daire statüsüne kavuşmuştur. İlgili yasanın günümüz ihtiyaçlarına uygun şekilde tadilat çalışmaları devam etmektedir. Teşkilat yapısı ve çalışma alanlarını düzenlemek üzere bir arşiv yasanı hazırlanarak, arşivcilik alanının çağdaş ihtiyaçlara cevap veren bir yapıya kavuşturulması hedeflenmektedir.

1994 yılında T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (şimdi Devlet Arşivleri Başkanlığı) ile KKTC Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi Müdürlüğü arasında çeşitli konuları içeren işbirliği protokolü imzalanmıştır. Bu sayede önemli miktarda araç-gereç ve sarf malzemesi temin edilmiş, daha sonra yenilenen protokollerle birlikte iki kurum arasındaki ilişkiler daha da geliştirilmiştir. Devlet Arşivleri Başkanlığı ile işbirliği çalışmaları güçlenerek devam etmektedir.

Kıbrıs Türk Liderleri her zaman KKTC Millî Arşiv ve Araştırma Dairesine yakın ilgi göstermiştir. Dr. Fazıl Küçük, kendi döneminde bizzat arşivi ziyaret ederek kendi yayınladığı Halkın Sesi Gazetesi arşivini bağışlamış, Kurucu Cumhurbaşkanı Rauf Raif Denktaş Türkiye'de bulunan Kıbrıs ile ilgili arşiv belgelerinin derlenmesi konusunda şahsî ve resmî destekte bulunmuştur. Hâlihazırda KKTC Cumhurbaşkanı olan Ersin Tatar, arşiv çalışmalarını yakından takip etmekte ve ihtiyaçların karşılanması konusunda büyük hassasiyet göstermektedir.

Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi, 2000'li yıllardan itibaren bilgi teknolojileri alanında önemli yatırımlar gerçekleştirmiştir. Dijitalleşme çalışmalarına başlanmış ve zaman içerisinde bir dijitalleşme laboratuvarı oluşturulmuştur. Günümüzde arşiv malzemesi daha çok dijital olarak araştırmacıların hizmetine sunulmaktadır. Ayrıca MANAS adı verilen kapalı ağ üzerinden araştırmacılara arşiv araştırması imkânı sağlanmıştır. Yapay zekâ temelli yeni arama motoru oluşturmak amacıyla çalışmalar devam etmektedir. Daireye ait yeni araştırmacı salonu, 2020 yılında yeni arşiv binasında hizmete açılmıştır. 2021 yılında Daire tarafından araştırma hizmetleri kapsamında MANAS yayınları adı altında Kıbrıs tarihi ile ilgili öncelikli alanlarda yayınlar yapılmaya başlanmıştır. 2023 yılında Kıbrıs'ta bulunan Osmanlı Türkçesi ile yazılı olan ve en hacimli arşiv materyalinin bulunduğu Evkaf Yazışmaları Fonu hizmete açılmıştır.

Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi, 1 Mart 1990 tarih ve 15/1990 sayılı *KKTC Resmî Gazete'sinde* yayınlanan *Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi (Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları) Yasası* ile hem bir Daire statüsüne kavuşmuş hem de teşkilat yapısı kesinleşmiştir. Bu Yasa'ya göre Daire; müdür ve müdür muavini ile transkripsiyon ve değerlendirme, konservasyon ve teknik işler, tercümanlık, tasnif, kütüphane, teknik, kâtiplik ve diğer hizmet alanlarında çalışan bir kadro yelpazesine sahiptir (Şengör, 2006, s. 61). Kurum çalışanlarının kadro adları Yasa'da şu şekilde ifade edilmiştir: Yönetici (yöneticilik hizmetleri sınıfı -üst kademe yöneticisi-), yönetici muavini (yöneticilik hizmetleri sınıfı -üst kademe yöneticisi sayılmayan diğer yöneticiler), transkripsiyon ve değerlendirme memuru (kültür hizmetleri sınıfı) konservasyon ve teknik işler memuru (kültür hizmetleri sınıfı), mütercim (kültür hizmetleri sınıfı), tasnif memuru (kültür hizmetleri sınıfı), kütüphane memuru (kültür hizmetleri sınıfı), teknisyen (teknisyen hizmetleri sınıfı), 1. sınıf kâtip ve kâtip yardımcısı (kitabet hizmetleri sınıfı), odacı (odacı ve şoför hizmetleri sınıfı) (Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi (Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları) Yasası, 1990). Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi, görevlerinin yerine getirilmesi bakımından sürekliliği olan ayrıca bir Millî Arşiv Kurulu'na sahiptir (Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi (Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları) Yasası, 1990). Diğer yandan söz konusu Daire, internet sitesine (www.arsiv.gov.ct.tr), mevzuat, hizmet saatleri, sahip olunan fonlar, telefon, faks ve e-posta gibi (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi, 2023c) iletişim bilgilerine, harita ile yol tarifi linkine (<http://arsiv.gov.ct.tr/%C4%B0LET%C4%B0C5%9E%C4%B0M>) sahiptir. Böylelikle ilgililerin kurum ve arşivcilik mesleği hakkında oluşan haberler hakkında bilgilendiği ve kurumun ihtiyaç duyduğu duyuruların kamuoyu ile paylaşıldığı bir sistem oluşturulmuştur.

Araştırmacılar, “Arşivlik Malzemenin Korunması, Değerlendirilmesi, Tasnifi Araştırılması ve Arşiv Tekniği Yönetmeliği”ne (1998) (Arşivlik Malzemenin; Korunması..., 1998) göre internet üzerinden, telefonla veya doğrudan başvuru esasıyla araştırma izni başvurusu yapabilmektedirler. Araştırma salonu kullanımı, hafta içi mesai saatlerinde araştırma hizmetine açıktır (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi, 2023b).

Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi, genel nitelikli (Kişisel Verilerin Korunması Yasası, Bilgi Edinme Hakkı Yasası, Elektronik İmza Yasası) ve kuruma özel (Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi (Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları) Yasası, Millî Arşiv Kurulu Çalışma Esasları Tüzüğü, Belge Sayı Sistemi Yönetmeliği) nitelikli yasalara (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi, 2023d) sahiptir.

2.6. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı

1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti, ömrü altı asra dayanan büyük bir imparatorluğun arşivsel mirasına ve hafızasına sahiptir. Türkiye Cumhuriyeti aynı zamanda, Osmanlı İmparatorluğu'nun kurum arşivleri ve merkezî kurumların ürettiği evrakın toplandığı bir arşiv olan Hazîne-i Evrâk (1850) ile birlikte kurumsallaşma tecrübesinden oluşan güçlü bir birikimin mirasına da sahip olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren sahip olduğu arşivsel ve kurumsal mirasın -belli ölçülerde- farkında olarak hareket eden çoğu yöneticiler, bu mirasın toplanacağı, korunacağı, düzenleneceği, araştırmaya açılacağı bir arşiv binası inşa edilmesi ve arşiv idaresi (kurumu) teşekkül ettirilmesi konusunda gayret sarf etmişlerdir (Binark, 1980, ss. 34-36; Keskin, 2008, ss. 289-306; Keskin ve Günalan, 2011, ss. 336-338; Ünal, 2023, ss. 337-402). Bununla birlikte söz konusu arşiv idaresinin kurumsal yapılandırılması meselesi zamana yayılan bir konu olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında arşivler bir dizi idarî gelişmelerin konusu olmuştur. Bu bakımdan ilk önce Osmanlı Sadâret evrakının muhafazası için Başvekâlet (Başbakanlık) Kalem-i Mahsus Müdürlüğüne bağlı Mahzen-i Evrak Mümeyyizliği adı ile bir daire kurulmuş; ardından bu daire Hazîne-i Evrâk Mümeyyizliği adını almış (1925), ardından önce 18 Kasım 1926'da Başvekâlet Müsteşarlığına ve 1 Haziran 1927'de de Hazine-i Evrak Müdür Muavinliği adıyla Başvekâlet Müsteşarlığına bağlanmıştır (Binark, 1980, s. 29). Bu büro, 1929 yılında yine Başvekâlet teşkilatı içerisinde olmak üzere Baş Muâmelat Müdürlüğüne, 1933 yılında 24 Mayıs 1933 tarih ve 2187 sayılı Başvekâlet Teşkilât ve Vazifeleri Hakkında Kanun ile Başvekâlet teşkilatında Evrak ve Hazine-i Evrak Müdürlüğü kadrosuna bağlanmıştır (Binark, 1980, s. 29). Söz konusu müdürlük 28 Nisan 1937 tarih ve 3154 sayılı Başvekâlet Teşkilâtı Hakkında Kanun ile Başvekâlet teşkilatı içerisinde Başvekâlet müsteşarına bağlı olarak müstakil bir Arşiv Dairesi Müdürlüğü haline getirilmiştir (Binark, 1980, s. 29). 29 Haziran 1943 tarih ve 4443 sayılı Başvekâlet Teşkilâtı Hakkında Kanun ile Müsteşarlığa bağlı Başvekâlet Arşiv Umum Müdürlüğü statüsüne kavuşturulmuş ve 17 Mart 1954 tarih ve 6330 sayılı Başvekâlet Teşkilâtı Hakkında Kanun içerisinde yer almıştır (Binark, 1980, s. 30). Başvekâlet Arşiv Umum Müdürlüğü, son olarak 27 Şubat 1982 tarih ve 8/4334 karar sayılı "Bakanlıkların Yeniden Düzenlenmesi ve Çalışma Esaslarının Yürürlüğe Konulması Hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararı" ile Başbakanlık teşkilâtı içerisinde olmak üzere Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı -ki bu Karar'da "Osmanlı Arşivi" ibaresi Türkiye Cumhuriyeti tarihinde resmî olarak ilk kez kullanılmıştır- adını almıştır (Devlet Arşivleri Başkanlığı, 2023).

Osmanlı evrakını esas alan bu kurumsal gelişmeleri Cumhuriyet dönemi evrakının devralınması, korunması, düzenlenmesi ve erişime açılması için kurulan bir başka kurum takip etmiştir. Bu minvalde olmak üzere 12 Ekim 1976 tarih ve 288-2/09796 sayılı başbakanlık makam onayı ile Başbakanlık merkez teşkilatı içerisinde Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı kurulmuştur (Binark, 1980, s. 35). Söz konusu Daire Başkanlığı, 27 Şubat 1982 tarih ve 8/4334 karar sayılı “Bakanlıkların Yeniden Düzenlenmesi ve Çalışma Esaslarının Yürürlüğe Konulması Hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararı” ile Başbakanlık teşkilatı içerisinde yer almayı sürdürmüştür. Böylelikle Türkiye’de arşiv alanını domine eden ve birbirinden idarî bakımdan bağımsız ancak Başbakanlık teşkilatı içinde yer alan iki farklı kurum oluşmuştur: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı ve Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı (Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1995, s. 265, 280, 310-311, 325-326, 336-337). Biraz da yetki karmaşası yaratan bu idarî yapılanma 3056 sayılı ve 19 Ekim 1984 tarihli Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun ile düzeltilmiştir. Bu Kanun ile Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü kurulmuş ve her iki daire Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı ve Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı adıyla bu Genel Müdürlüğün çatısı altında birleştirilmiştir. Bu yeni durum Türkiye’de hükümet sisteminin değiştiği 2018 yılına kadar devam etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin hükümet sisteminin değişmesi ile birlikte 9 Temmuz 2018 tarih ve 703 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname (Ek madde 34, paragraf 3) ile Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü kapatılmış, 10 Temmuz 2018 tarihli ve 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Devlet Arşivleri Başkanlığı kurulmuş ve bağlı bulunduğu makam ise Cumhurbaşkanlığı olarak belirlenmiştir. 16 Temmuz 2018 tarih ve 11 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Devlet Arşivleri Başkanlığı teşkilat ve görevleri belirlenmiştir. Devlet Arşivleri Başkanlığının hâlihazırda Ankara ve İstanbul olmak üzere iki noktada mekânsal yerleşimi söz konusudur ve kurumun merkezî idaresi Ankara’dan gerçekleştirilmektedir. Ankara’da hâlihazırda idarî bina olarak kullanılan yerleşkenin (Devlet Arşiv Sitesi, Yenimahalle/Ankara) inşaatına 1974 yılında başlanmış ve 29 Ekim 1988 tarihinde hizmete açılmıştır (Devlet Arşivleri Başkanlığı, 2023). İstanbul’da hâlihazırda kullanılan yerleşke (Kağıthane/İstanbul) ise 1 Haziran 2013 tarihinde hizmete açılmıştır (Arşivlerde Araştırma Esasları, 2023).

Devlet Arşivleri Başkanlığı, dünya çapında dikkate alınır bir kültürel mirasın sahibidir. Öncelikle Osmanlı İmparatorluğu döneminden kalma ciddi miktardaki bir arşivsel miras kurum tarafından devralınmıştır. Bu miras aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu’nun hükmettiği bütün coğrafyalarda

kurulan devletler için -ve aynı zamanda bir şekilde Osmanlı İmparatorluğu ile irtibatlı olmuş olan diğer devletler bakımından- oldukça önemli bir kültürel miras ve ortak toplumsal hafızadır. Dolayısıyla Osmanlı dönemi arşivsel mirası tam anlamıyla insanlığa ait kültürel miras ve hafıza olma özelliğine sahiptir. Diğer yandan Türkiye Cumhuriyeti dönemi kurumlarına ait evrakın önemli bir kısmı yine bu kurumda toplanmıştır/toplanmaktadır. Cumhuriyet döneminde kamu kurumları tarafından üretilen ve kurumlarda saklama sürelerini tamamlayan arşiv belgeleri de buraya devredilmeye devam etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminden miras alınan evrak için -materyal türüne göre geliştirilen- iki temel tasnif söz konusudur: 1) Defter tasnifleri (Divan-ı Hümayûn, Bâb-ı Âsafî ve Defterhâne-i Âmire Defterleri, Bâb-ı Defterî (Maliye Dairesi) ve Müteferrik Konulu Defterler, Bâbîâlî Defterleri, Yıldız Sarayı Arşivi Defterleri, Nezâretlere, Taşra Arşivlerine, Müfettişliklere Ait Defterler İle Devralınan Defterler), 2) belge tasnifleri (Divan-ı Hümayûn, Bâb-ı Âsafî ve Defterhâne-i Âmire Belgeleri, Bâb-ı Defterî (Maliye Dairesi) ve Müteferrik Konulu Belgeler, Bâbîâlî Belgeleri, Yıldız Sarayı Arşivi Belgeleri, Nezâretlere, Taşra Arşivlerine ve Müfettişliklere Ait Belgeler, Diğer Belge Tasnifleri, Harita, Plan-Proje-Kroki ve Fotoğraflar, Şahıslardan İntikal Eden (Hibe-Satın Alınan-Devredilen) Arşiv Malzemesi, Yurtdışı Arşivleri'nde Bulunan Osmanlı Dönemi'ne Ait Belge ve Defterler). Devlet Arşivleri Başkanlığının arşiv depolarında bulunan kayıtlar Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde kalmış ve şimdilerde bağımsız devletlere ait Türkiye'yi ilgilendiren evrakın (Bulgaristan, Arnavutluk, (Kuzey) Makedonya, Gürcistan, Macaristan ve KKTC gibi ülkelerden) kopyalarının alınmasıyla⁷ güçlenmiştir.

Devlet Arşivleri Başkanlığı, hâlihazırda "... son işlem tarihi üzerinden onbeş (15) yıl geçmiş veya kesin sonuca bağlanmış olup da günlük iş akışı içinde aktivitesi bulunmayan, varsa tâbi olduğu diğer mevzuattaki saklama sürelerini tamamlayan, üretim biçimleri ile yazılım ve donanım ortamları ne şekilde olursa olsun geleceğe tarihi, siyasî, sosyal, kültürel, hukukî, idarî, askerî, iktisadî, dinî, ilmî, edebî, estetik, biyografik, teknik ve benzeri herhangi bir değer olarak intikal etmesi gereken yazılmış, çizilmiş, resmedilmiş, görüntülü, sesli veya elektronik ortamlarda üretilmiş belge"leri (Devlet Arşivleri Başkanlığı, 2023) kurumlardan teslim almaktadır. Bunun yanı sıra bağış (örneğin, Hacı Adil Bey Evrakı, Emirci Sultan) ve satın alma (örneğin, Ali Fuat Türkgeldi Evrakı, Cavit Baysun Evrakı, Sivaslı Ali Baba Zaviyesi Evrakı) yoluyla (Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi

7 Bu konuda bir örnek için bkz.: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. (1994). *Bulgaristan'daki Osmanlı Evrakı*. N. Aktaş ve S. A. Kahraman (Yay. haz.), s. XXVII.

Daire Başkanlığı, 2010, ss. 435-437) sağlanan yeni evrak/fon girişi de söz konusu olabilmektedir.

Devlet Arşivleri Başkanlığında bulunan ve erişime açık olan Türkiye Cumhuriyeti dönemine ait evrak ise ağırlıklı olarak merkezî kurumlara ait kayıtlardan (evraktan ve defterlerden) oluşmaktadır. Örneğin, Anayasa Mahkemesi Başkanlığı, Başbakanlık, Dışişleri Bakanlığı, Divan-ı Muhasebat, Diyanet İşleri Başkanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Nafia Vekâleti, Seyri Sefain İdaresi, Siyasi Partiler, Toprak İskân Genel Müdürlüğü (Muhacirin Fonu), Türk Tarihi İle İlgili Yurtdışı Arşiv Belgeleri, Umumi Murakabe Heyeti, Ziraat Vekâleti gibi fonlar ve Cumhuriyet Dönemi ATASE'den devralınan 2. Dünya Harbi, Kore Harbi gibi koleksiyonlar bu merkezî kamu kurumlarına aittir. Dolayısıyla bu kurumlara ait evrak ve defterlerin Devlet Arşivleri Başkanlığına devri gerçekleşmektedir. Bununla birlikte söz konusu evrak ve defterlerin önemli bir kısmının Devlet Arşivleri Başkanlığına ait depolara devrinin zamanında ve hızlı bir şekilde gerçekleşmediğini belirtmek gerekir. Bunun üç sebebi mevcuttur: 1) Kurumların ve çalışanlarının devir konusunda disiplinden yoksun olmaları, 2) devir prosedürünün sıkı şekilde takip edilmemesi ve 3) arşiv sisteminin kısmen âdem-i merkezi (örneğin, Türkiye Büyük Millet Meclisi -TBMM- ve Milli İstihbarat Teşkilatı Başkanlığı -MİT- Devlet Arşivleri Başkanlığının mükellefi değildir.) yapıda olması. 2018 yılında arşiv idaresinin önemli ölçüde merkezî bir yapıya kavuşturulması ile birlikte devlet kurumlarının önemli bir kısmı Devlet Arşivleri Başkanlığına evrak devrini gerçekleştirmektedir. Ancak bu devir uygulamasının daha çok zamana bırakılan bir hassasiyet olduğu da belirtilebilir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında sahip olunan tarihî evrakın düzenlenmesi ve tanımlanması ile alakalı çalışmalar yapılmıştır. Bu hassasiyetin daha çok Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında başladığı belirtilebilir. Arşivlerin düzenlenmesi çalışmaları Cumhuriyet'in ilk yıllarında da devam etmiştir. Bunlardan biri uluslararası arşiv uygulama standartlarına uygun bir çalışma olarak provenans ilkesinin Türk arşivlerinde uygulanmasıdır. Bunun için ilk önce Macar Türkolog ve arşivci Lajosh Fekete 1936 yılında Türkiye'ye davet edilmiştir. Fekete'nin Türkiye'deki çalışmaları kısa sürse (1937) de önerilerinin sonraki süreçte uygulanması ancak 1956 yılında mümkün olabilmiştir (Çetin, 1979, ss. 2-4, 12; Süleymanoğlu, 1997, s. 15; Eşrefoğlu, 1977, s. 225; Binark, 1980, s. 31). Bu tarihten itibaren provenans uygulaması Türk arşivlerinde devam etmektedir. Fekete'nin önerileriyle başlayan provenans sisteminin uygulamaya koyulması çalışmaları aynı zamanda Türkiye'de modern arşivciliğin başlangıcı olarak kabul edilebilir.

Devlet Arşivleri Başkanlığının idarî yapılanması ve personel istihdamı konusu Devlet Arşivleri Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (2018) ile çözüm bulmaktadır. Bu yasaya göre; başkan, başkan yardımcısı, daire başkanı, özel kalem müdürü, arşiv uzmanı, arşiv uzman yardımcısı kadrolarında istihdam söz konusu olmaktadır. Bu kadroların istihdam edildiği makamlar/idarî yapılanma ise şu şekildedir: a) Cumhurbaşkanlığı Arşivi Dairesi Başkanlığı, b) Belge Tespit ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı, c) Tasnif ve Araştırma Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, ç) Bilgi İşlem ve Elektronik Arşiv Dairesi Başkanlığı, d) Muhafaza ve Bakım Dairesi Başkanlığı, e) Personel ve Eğitim Dairesi Başkanlığı, f) Destek Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, g) Dış İlişkiler ve Tanıtım Dairesi Başkanlığı, ğ) Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, h) Özel Kalem Müdürlüğü.

Devlet Arşivleri Başkanlığı başta kurumsal ve araştırmacı boyutunda olmak üzere ileri düzeyde teknolojik yatırımlara imza atmıştır. Bina ve depoların güvenliği ve belgelerin korunması konusunda teknik altyapı oluşturulmuştur. Depoların sürekli kontrol edildiği güvenlik sistemi ve verilerin kayıt altına alındığı iklimlendirme sistemi ve diğer ekipman devreye alınmıştır. Depolarda sabit raf sistemi kullanılmaktadır. Sunucu, bilgisayar, ağ bağlantısı (yerel ağ -LAN- ve geniş alan ağı -WAN-) üzerinden tasnif, dijitalleştirme, kataloglama, depo yönetimi ve araştırmacı çalışmaları mümkündür. Kurumun Ankara ve İstanbul'da bulunan araştırma salonlarında araştırmacıların araştırmalarını yapabilecekleri ve gerektiğinde sayısal kopyalarını satın alabilecekleri bilgisayar ve idarî alt yapısı bulunmaktadır.

Kuruma ait bir kurumsal internet sitesi mevcuttur. Bu site aracılığıyla araştırmacılar bilgilendirilmekte, kurumsal yayınlar edinilebilmekte, dilek ve şikâyetler bildirilebilmekte ve -doğrulaması yapılmak suretiyle- e-devlet kapısına bağlanılarak (<https://giris.turkiye.gov.tr/Giris/>) araştırma imkânı sunulmaktadır. Yine bu site üzerinden araştırmacılar Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi (ATASE) ve Deniz Müzesi Komutanlığı Arşivi olmak üzere beş ayrı arşiv yapısından yararlanabilmektedir.

Kurumsal internet sitesi üzerinden araştırmacılar için harita ile erişim (yol tarifi) imkânı sunulmakta ve e-posta, telefon, belgegeçer (faks) gibi iletişim kanalları hakkında araştırmacılar bilgilendirilmektedir. Araştırmacılar, önceden üye olmak ve araştırma yapılacak konunun da belirttiği bir başvuru yapılması kaydıyla, araştırmalarını hem arşive ait araştırma salonlarında hem de uzaktan (internete bağlanan bir sisteme sahip olarak ve buldukları herhangi bir ortamdan) gerçekleştirebilmekte, katalog

taraması yapabilmekte ve istedikleri belgelerin kopyalarını düşük bir ücret karşılığında edinebilmektedir. Bütün bunların arşiv idaresine gelmeksizin gerçekleştirilebilmesi araştırmacılara ciddi zaman kazandırmaktadır. Katalog taramaları kurumun araştırma salonlarında bulunan basılı materyal üzerinden de gerçekleştirilebilmektedir.

Araştırmacıların haftanın her günü arşiv kurumundan yararlanması (bizzat ziyaret veya uzaktan bağlanarak 7/24 erişim) mümkündür. Bunun yanı sıra farklı bilgi taşıyıcıları üzerinde kayıtlı belgelerin dijitalleştirilmesi ve mikrofilme alınması için tarayıcı ve dijital kamera gibi görüntü çekim araçları tedarik edilmiş ve bir laboratuvar kurulmuştur. Osmanlı döneminden kalma defterlerin tamamı ile önemli miktardaki belgenin dijitalleştirilmesi yapılmıştır. Araştırmacıların araştırmaları için gerekli olan belge kopyalarını -belgeye zarar vermeyen bir teknoloji olarak dijitalleştirilmesi ve CD'ye alınması yoluyla- PDF formatında edinmeleri mümkündür. Bunun yanı sıra zamana yayılan bir çalışma olarak yoğun şekilde defter yayınları yapılmaktadır. Ayrıca konu bütünlüğünde olmak üzere belge yayıncılığı da söz konusudur. Şimdiye kadar arşivcilikle ilgili telif eserlerin yanı sıra çok sayıda çeviri çalışmasının yapıldığı bilinmektedir.

Türkiye'de arşiv işlemleri genel ve özel yasalara göre yürütülmektedir. Genel yasalar şu şekildedir: Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (2018), Bilgi Edinme Hakkı Kanunu (2003), Bilgi Edinme Hakkı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik (2003), Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (2016), Elektronik İmza Kanunu (2004), Elektronik Mühre İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (2022). Kuruma özel yasalar ise şu şekildedir: "Devlet Arşivleri Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi" (2018), "Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik" (2019), "Arşivlerden Yararlanma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik" (2021), "Arşivlerde Gerçekleştirilecek Dijitalleştirme Faaliyetlerine Yönelik Usul ve Esaslar" (2020), "Devlet Arşivleri Başkanlığı Disiplin Amirleri Yönetmeliği" (2021), Devlet Arşivleri Başkanlığı Personeli Görevde Yükselme ve Unvan Değişikliği Yönetmeliği (2019).

Devlet Arşivleri Başkanlığı diğer yandan bazı komisyonlara sahiptir ve uluslararası meslek örgütlerine üyedir. Arabuluculuk Komisyonu bu komisyonlardan biridir. Ayrıca Uluslararası Arşiv Konseyi'nin (International Council on Archives, ICA) bir üyesidir. Kurum geleceğin meslektaşları (bilgi ve belge yönetimi bölümleri ile arşivle ilişkili diğer bölümlerin lisans öğrencileri) için arşiv uygulama stajlarına izin vermektedir. Devlet Arşivleri Başkanlığı, kurum sitesinden ortaöğretim, lisans ve lisansüstü ve genel eğitim

materyali olmak üzere üç ayrı kategoride eğitim materyali sunmaktadır. Eğitim ve sergi gibi konularda gelen talepleri olumlu karşılamakta ve bunları sosyal sorumluluk projeleri kapsamında gerçekleştirmektedir. Yine yayınlar yapmakta, sergiler düzenlemekte ve bunlara ait dosyaları erişime açık tutmaktadır. Öte yandan uluslararası işbirliği çerçevesinde bazı antlaşmalara imza atılmaktadır. Örneğin, “Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı ile Ukrayna Devlet Arşiv Servisi Arasında İşbirliği Protokolünün Onaylanması Hakkında Karar” (Karar Sayısı: 3406) bunlardan sadece biridir.

Sonuç

Arşivler, hem gerçek ve tüzel kişilerin haklarını koruması için hem de kurumsal işleyiş ve denetim için yegâne unsurdur. Çeşitli akımlarla şekillenen arşivler, kurumsal işleyişin yanı sıra araştırma hizmeti sunulan yerler olarak da işlevsellik kazanmıştır. Romantizm, hümanizm, laikleşme, şehir tarihçiliği yanında Romantizm Çağı, arşiv belgelerine kamusal erişimi yasal bir zemine oturtmaya yardımcı olmuştur. Fransız İhtilali sonrası gerçek kişilerin arşiv belgelerine erişimine izin veren yasal düzenleme bunun ilk örneğini oluşturmaktadır ve bu durum arşivlerin kamu malı sayılmasının pratikteki yansımaları olarak görülmektedir.

Arşivlerin, devlet ve toplum kimliği olarak görülmesi, işlevleri açısından önemli bir gelişme olarak çağdaş dönemde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 18. yüzyıl sonlarına yakın Hıristiyanlık inancıyla ilgili bilgilerin birincil kaynaklardan edinilmesi düşüncesi, insanların arşivleri kendi kökenlerini ve yaşam yerlerini araştırma duygusuyla yaklaştıkları yerler olarak görmelerini sağlamıştır. Bunun pratikteki yansımaları ise Napoléon Bonaparte’ın eski Fransız krallık dönemi uygulamalarının vatandaşlar tarafından bilinmesi fikrine dayanmaktadır. Bu durum arşivleri, kurumsal faaliyetleri yerine getiren, kamuya mal edilmiş ve bilimsel araştırmalara hizmet eden bir yapıya büründürmüştür.

Bu çalışmada, bağımsız Türk devletleri çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığının ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) Milli Arşiv ve Araştırma Dairesinin, genel anlamda tanıtılması ve kültürel bellek kurumu olma özelliklerine vurgu yapılması amacıyla, millî arşiv kurumlarının tarihî gelişimi, mevcut koleksiyon durumu, bu koleksiyonun kültürel bellek bakımından önemi, idarî yapısı, araştırmacıların yararlanması süreçleri, mevzuat alt yapısı, teknik-teknolojik yapılanma ve personel istihdamı konuları ele alınmıştır.

KKTC'de Milli Arşiv kurma fikri 1968 yılında Mustafa Haşim Altan tarafından ileri sürülmüş ve temelleri Denktaş'ın 9 Ağustos 1971 tarihinde sunduğu yönergenin kabulüyle gerçekleşmiştir. 1 Mart 1990 tarih ve 15/1990 sayılı yasa ile hâlihazırdaki ismini almış ve daire statüsünü kazanmıştır. Ayrıca, Daire'nin teşkilat yapısı da söz konusu yasa ile belirlenmiştir. Buna göre müdür ve müdür muavini ile transkripsiyon ve değerlendirme, konservasyon ve teknik işler, tercümanlık, tasnif, kütüphane, teknik ve kâtiplik gibi hizmet birimleri oluşturulmuştur. Daire, 1977 yılında ICA'ya üye olmuş, 1994 yılında günümüz adıyla Devlet Arşivleri Başkanlığıyla protokol imzalayarak işbirliği yelpazesini genişletmiştir.

Söz konusu Daire, hem Kıbrıs içindeki evrakların toplanması hem de Türkiye'deki kurumlardan ilgili kopyaların alınmasıyla önemli bir hafıza ve kültür merkezi kimliği elde etmiştir. Sahip olduğu malzemeler açısından, 20.000 ferman, berat, hüküm, mazbata, vakfiye, tapu kaydı, ilam, fetva, mühimme kaydı, harita, plan gibi önemli belgelerin mikrofilm şeklinde kopyaları elde edilmiş, Almanya, İsviçre, Amerika Birleşik Devletleri, Avusturya, Suudi Arabistan gibi çeşitli ülkelerde bulunan Kıbrıs ile ilgili belgeler de arşive kazandırılmıştır. Arşiv belgeleri yanında, nadir ve yazma eserlerle diğer basılı kaynakların derlendiği kütüphane de yine Daire içinde hizmet vermektedir.

2000'li yıllardan itibaren bilgi teknolojileri anlamında girişimlerde bulunmuş, dijitalleşme laboratuvarı ile arşiv malzemesinin dijital görünürlüğü artırılmıştır. Araştırmacılara, arşiv malzemesinin dijital taramasına olanak sağlayan MANAS adı verilen ağ üzerinden erişim imkânı verilmiştir. Yapay zekâ temelli yeni arama motoru üzerinde çalışmalara devam edilmektedir. 2023 yılı içerisinde Evkaf Yazışmaları Fonu araştırmacıların hizmetine açılmıştır.

Devlet Arşivleri Başkanlığı, bir taraftan Osmanlı İmparatorluğu'nun kurum arşivlerine ve merkezi arşivlerine ev sahipliği yapan Hazîne-i Evrâk'ın halefiyetini sürdürmekte, diğer taraftan 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin yüz yıllık belgelerine eşlik etmektedir. Başkanlığın sahip olduğu bu zengin arşiv malzemesinin korunması, düzenlenmesi, tanımlanması ve erişime açılması için iki önemli yasal düzenleme söz konusudur. "Bakanlıkların Yeniden Düzenlenmesi ve Çalışma Esaslarının Yürürlüğe Konulması Hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararı" ile Başbakanlık teşkilâtı içerisinde olmak üzere Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığının ve 12 Ekim 1976 tarih ve 288-2/09796 sayılı başbakanlık makam onayı ile Başbakanlık merkez teşkilâtı içerisinde Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığının kurulmasıdır. Daha sonra 3056 sayılı ve 19 Ekim 1984 tarihli Başbakanlık Teşkilâtı Hakkında

Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun ile Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü kurulmuş ve her iki daire bu Genel Müdürlüğün çatısı altında birleştirilmiştir. Yine 9 Temmuz 2018 tarih ve 703 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname (Ek madde 34, paragraf 3) ile Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü kapatılmış, 10 Temmuz 2018 tarihli ve 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Devlet Arşivleri Başkanlığı olarak değiştirilmiş ve bağlı bulunduğu makam ise Cumhurbaşkanlığı olarak belirlenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminden miras alınan evrak için -materyal türüne göre geliştirilen- iki temel tasnif söz konusudur: Defter tasnifleri ve Müteferrik Konulu Defterler ile belge tasnifleri ve Müteferrik Konulu Belgeler. Türkiye Cumhuriyeti dönemine ait evrak ise ağırlıklı olarak merkezî kurumlara ait belgelerden (evraktan ve defterlerden) oluşmaktadır. Örneğin, Anayasa Mahkemesi Başkanlığı, Başbakanlık, Dışişleri Bakanlığı, Divan-ı Muhasebat, Diyanet İşleri Başkanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Nafia Vekâleti, Seyri Sefain İdaresi, Siyasi Partiler, Toprak İskân Genel Müdürlüğü (Muhacirin Fonu), Türk Tarihi İle İlgili Yurtdışı Arşiv Belgeleri, Umumi Murakabe Heyeti, Ziraat Vekâleti gibi fonlar ve Cumhuriyet Dönemi ATASE'den devralınan 2. Dünya Harbi, Kore Harbi gibi koleksiyonlar bu merkezî kamu kurumlarına aittir.

Macar Türkolog ve arşivci Lajosh Fekete'nin 1936 yılındaki önerileriyle başlayan provenans sisteminin uygulamaya koyulması çalışmaları (1956) aynı zamanda Türkiye'de modern arşivciliğin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Devlet Arşivleri Başkanlığının idarî yapılanması ve personel istihdamı konusu Devlet Arşivleri Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (2018) ile çözüm bulmaktadır. Kurumun Ankara ve İstanbul'da bulunan araştırma salonlarında araştırmacıların araştırmalarını yapabilecekleri ve gerektiğinde sayısal kopyalarını satın alabilecekleri bilgisayar ve idarî alt yapısı bulunmaktadır. Bina ve depoların güvenliği ve belgelerin korunması konusunda teknik altyapı oluşturulmuştur. Araştırmacılar, araştırmalarını kuruma ait araştırma salonunda bulunan basılı kataloglar üzerinden yapabildikleri gibi yine burada bulunan bilgisayarlardan (belge tarama sistemi) da yapabilmektedirler. Edinilmek istenen belgelerin kopyaları PDF formatında sağlanabilmektedir. Osmanlı döneminden kalma defterlerin tamamı ile önemli miktardaki belgenin dijitalleştirilmesi yapılmıştır. Yine farklı tür ve konularda yayınların yapılması söz konusudur. Türkiye'de arşiv işlemleri genel ve özel yasalara göre yürütülmektedir.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti sahip olduğu zengin arşiv malzemesini idarî işlemlerin yürütülmesi yanında kültürel miras olarak koruyup kamuya mal etmiş bir yapıda hizmet vermektedir. Yine Türkiye ve KKTC vatandaşlarına ve yabancı araştırmacılara teknik bakımdan her türlü araçlarla hizmet verilmektedir. Tüm bu hizmetler, yasalarla ve ilgili kurumların teşkilatlarıyla geçmişten günümüze köprü görevi gören arşiv kurumlarının hizmetleri arasında yer almaktadır.

Teşekkür

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi Müdürü Sayın Dr. Ejdan SADRAZAM'a ve Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı Bilgi İşlem ve Elektronik Arşiv Dairesi Başkanı Halil KÖSE'ye değerli mesailerini, bilgilerini ve yardımlarını bizimle paylaştıkları için teşekkürlerimizi sunarız.

Kaynakça

- Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. (2018, 9 Temmuz). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı: 30473, Kanun Hükmünde Kararname Sayısı: 703). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180709M3-1.pdf>
- Arşivlerde Gerçekleştirilecek Dijitalleştirme Faaliyetlerine Yönelik Usul ve Esaslar. (2020, 7 Temmuz). *Makam Olur'u* (Sayı: 51048475-010.04-5902). <https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/mevzuat/dijitallestirmeesaslari.pdf>
- Arşivlerden Yararlanma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik. (2021, 2 Ekim). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı: 30480). <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=38974&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5>
- Arşivlik Malzemenin, Korunması, Değerlendirilmesi, Tasnifi, Araştırılması ve Arşiv Tekniği Yönetmeliği. (1998, 5 Ocak). *KKTC Resmî Gazete* (1 - EK III - A.E.10 Sayılı Yönetmelik).
- Başbakanlık Teşkilâtı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun. (1984, 10 Ekim). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı: 18550, Kanunun Sayısı: 3056).
- Başvekâlet Teşkilât ve Vazifeleri Hakkında Kanun. (1933, 24 Mayıs). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı: 2409, Kanunun Sayısı: 2187).
- Başvekâlet Teşkilâtı Hakkında Kanun. (1937, 28 Nisan). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı: 3591, Kanunun Sayısı: 3154).
- Başvekâlet Teşkilâtı Hakkında Kanun. (1943, 29 Haziran). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı: 5442, Kanunun Sayısı: 4443).
- Binark, İ. (1980). Arşiv ve arşivcilik bilgileri. Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı.
- Burke, P. (2001). Bilginin toplumsal tarihi. M. Tunçay (Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Cook, T. (2013). Evidence, memory, identity, and community: Four shifting archival paradigms. *Archival Science*, 13(2-3), 95-120. DOI 10.1007/s10502-012-9180-7
- Cumhurbaşkanlığı Teşkilâtı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. (2018, 10 Temmuz). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı: 30474, Kararname Sayısı: 1). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/19.5.1.pdf>
- Çetin, A. (1979). Başbakanlık arşivi kılavuzu. Enderun Kitabevi.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Disiplin Amirleri Yönetmeliği. (2021, 12 Kasım). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı: 31657).

- Devlet Arşivleri Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. (2018, 16 Temmuz). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı: 30480, Kararname Sayısı: 11).
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Personeli Görevde Yükselme ve Unvan Değişikliği Yönetmeliği. (2019, 27 Haziran). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı: 30814).
- Devlet Arşivleri Başkanlığı. (2023, 17 Eylül). *Arşivlerde araştırma esasları*. <https://www.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Sayfa.aspx?icerik=12&ch=A-A54A70923B86C8AD74249E0E555F5948A9923AE2A51E06E2D-FE30B4D635A1E2>
- Devlet Arşivleri Başkanlığı. (2023, 17 Eylül). Sıkça sorulan sorular. <https://www.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Sayfa.aspx?icerik=3&ch=934515957719AB25DF388559A8E86A767FD99E56CFFDE08AE38B-07C4F6D43854>
- Devlet Arşivleri Başkanlığı. (2023, 17 Eylül). Tarihçe. <https://www.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Sayfa.aspx?icerik=9&ch=ADA45D7B737CBC58F13C-672C0AECCA8E9F0DDB54A7AB8426349949A5FDEB9E15>
- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. (2010). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi rehberi*. Y. İ. Genç, M. Küçük, R. Gündoğdu, S. Satar, İ. Karaca, H. O. Yıldırım ve N. Yılmaz (Eds.). Yazar.
- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. (1994). *Bulgaristan'daki Osmanlı evrakı*. N. Aktaş ve S. A. Kahraman (Yay. Haz.).
- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. (1994). *Macar Asıllı Türk tarihçisi ve arşivist Lajos Fekete'nin arşivciliğimizdeki yeri*. B. Kaya (Yay. Haz.). Yazar
- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. (1995). *Başbakanlık merkez teşkilatı (tarihçe ve mevzuat) I*. R. Erişti, A. O. Çınar, M. Şentürk, U. Demirbaş ve O. Şimşek (Eds.). Yazar.
- Eastwood, T. (1994). What is archival theory and why is it important? *Archivaria*, 37, 122-130.
- Elektronik İmza Kanunu. (2004, 23 Ocak). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı: 25355, Kanun No: 5070). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5070&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Elektronik Mühre İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik. (2022, 14 Eylül). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı: 31953). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/09/20220914-5.htm>
- Enders, G. (1987). Probleme der archivgeschichte und der archivgeschichtsschreibung: Ein historischer überblick. *Archivmitteilungen*, 37, 13-14.
- Ersanlı, B. (2003). *İktidar ve tarih. Türkiye'de "resmî tarih" tezinin oluşumu (1929-1937)*. İletişim Yayınları.
- Eşrefoğlu, E. (1977). Bab-ı Ali Evrak Odası Sadaret Evrakı ve provenance sisteminin uygulanması. *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 7-8, 225-232.
- Gül, S. (2013). Anlatı tarih üzerine tartışmalar ve yeni yaklaşımlar. *Karadeniz Araştırmaları*, 38, 105-117.

- Kecskeméti, C. (2003). Arşivler ve ortak bir Avrupa mirası. Ö. S. Göral (Ed.). *Tarih Öğretiminde Çoğulcu ve Hoşgörülü Bir Yaklaşımına Doğru Sempozyumunu (10-12 Aralık 1998)* içinde (ss. 35-46). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Keskin, İ. (2007). Gelişmelerin şekillendirdiği bir bilim olarak arşivcilik ve arşivcilik eğitimi. S. Kurbanoglu, Y. Tonta ve U. Al (Haz.). *Değişen Dünyada Bilgi Yönetimi Sempozyumu, -Uluslararası Sempozyum- 24-26 Ekim 2007, Ankara, Bildiriler* içinde (ss. 82-91). H. Ü. Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü.
- Keskin, İ. (2008a). “Günümüz arşivcilik anlayışıyla bir Osmanlı aydını Olarak Hayreddin Bey [Nedim Göçen]’in (1867–1942) arşivcilik anlayışının karşılaştırılması. *Journal of Turkish Studies -In Memoriam Şinasi Tekin III-*, 32(1), 289-306.
- Keskin, İ. (2008b). Bir disiplin olma sürecinde arşivcilik. *Arşiv Dünyası*, 11, 4-8.
- Keskin, İ. (2014). *Arşivlerin eğitim ve kültür hizmetleri*. Türk Edebiyatı Vakfı.
- Keskin, İ. (2017). Somut kültürel bir miras olarak arşivler. M. Uydu-Yücel ve F. A. Dıngıl-Ilgın (Eds.), *Geçmişten Günümüze Türkistan Tarihinin Bilinmeyenleri. Tarih Bilincine Adanan Bir Ömür: Prof. Dr. Abdülkadir Donuk Armağanı* içinde (ss. 410-435). Ötüken.
- Keskin, İ. ve Günelan, R. (2011). Hayreddin Nedim Bey’in [Göçen] kaleminde arşivcilik. E. Balta, Y. Dedes, E. N. İşli, M. S. Koz (Yay. haz.), *Yücel Dağlı Anısına* içinde (ss. 332-353).Turkuaz.
- Keskin, İ., Furat, M. F ve Güler, C. (2020). Kültürel miras turizminin neden arşivlere ihtiyacı var?. *Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi*, 14, 43–84. <https://10.26650/bba.2020.14.02>
- Kişisel Verilerin Korunması Kanunu. (2016, 7 Nisan). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı: : 29677, Kanun No: 6698). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6698&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Körmençy, L. (2007). Changes in archives’ philosophy and functions at the turn of the 20th/21st centuries. *Archival Science*, 7(2), 167-177.
- Körmençy, L. (2007/2009). Arşivlerin felsefe ve işlevlerindeki son değişiklikler. Ş. Nihal Somer (Çev.), İ. Keskin, M. H. Kutluoğlu ve S. Pamuk (Haz.), *Tülin Aren Armağanı* içinde (165-175). Pamuk yayınları.
- Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi. (2023a, 30 Ağustos). <http://arsiv.gov.ct.tr/>
- Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi. (2023b, 4 Eylül). <http://arsiv.gov.ct.tr/%C4%B0LET%C4%B0%C5%9E%C4%B0M>
- Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi. (2023c, 30 Ağustos). <http://arsiv.gov.ct.tr/RANDEVU-ARA%C5%9ETIRMA-BA%C5%9EVURUSU>
- Küçük, M. (2016). Kıbrıs Milli Arşivi’nin muhtevası ve Türkler için ehemmiyeti. *Arşiv Dünyası*, 1, 4-7.

- Menne-Haritz, A. (1994). Archival training in Germany: A balance between specialization in historical research and administrative needs. *The American Archivist*, 57, 400-408.
- Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi (Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları) Yasası. (1990, 1 Mart). *KKTC Resmî Gazete* (Sayı: 23).
- Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi. (2023d, 4 Eylül). <https://kktcb.org/tr/maad#:~:text=K%C4%B1br%C4%B1s%20T%C3%BCrk%20Milli%20Ar%C5%9Fivi%20ve,verilmekte%20olan%20binaya%20ta%C5%9F-C4%B1nmas%C4%B1%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fmi%C5%9Ftir>
- Rumschöttel, H. (2000). Die entwicklung der archivwissenschaft als wissenschaftliche disziplin”, *Archivalische Zeitschrift*, 83, 7-21.
- Rumschöttel, H. (2001). The development of archival science as a scholarly discipline. *Archival Science*, 1(2), 143-155.
- Rumschöttel, H. (2001/2008). Bilimsel bir disiplin olarak arşivciliğin gelişimi. İ. Keskin (Çev.), İ. Keskin (Haz.), *Arşivcilik Metinleri* içinde (ss. 11-29). Yeditepe. (Orijinali 2001 yılında yayımlandı).
- Smith, W. I. (1985). Archives and culture: An essay. P. Walne (Ed.), *Modern Archives Administration and Records Management: A RAMP Readers*. UNESCO.
- Süleymanoğlu, F. E. (1997). *Arşivlerde provenans sistemi'nin ortaya çıkışı, gelişimi ve uygulanması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Şengör, G. (2006). Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi. *JCS -Journal of Cyprus Studies*, 12, 55-65.
- Şeşen R., Altan, M. H. ve İzgi, C. (Derleyen). (1995). *Kıbrıs İslam yazmaları kataloğu*. İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı [İSAR].
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı ile Ukrayna Devlet Arşiv Servisi Arasında İşbirliği Protokolünün Onaylanması Hakkında Karar. (2021, 7 Ocak). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı: 31357, Karar Sayısı: 3406).
- Ünal, U. (2023). *Arşivciliğimizin yüz yılı 1846-1945*. Türk Tarih Kurumu.
- Walsham, A. (2016). The social history of the archive: Record-keeping in early modern europe. *Past & Present*, 230(11), 9-48. doi.org/10.1093/pastj/gtw033
- Yale, E. (2015). The history of archives: The state of the discipline. *Book History; Baltimore*, 18, 332-359.